

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ

ВІСТНИК.

КНИЖКА X.

За жовтень 1902 року.

З М І С Т

десятої книжки за жовтень 1902 року.

	Стор.
Із поезій М. Старицького:	
I. На ріднім полеліщі, II. Борвій і III—IV	1—6
Народна школа, оповіданє М. Дерлиці	7—30
Божевільний, оповідає В. Кравченка	31—52
Невдала проба. Листи до приятельки, переписав Іван Франчук	53—58
Вілїям Ратклїф, трагедія в чотирьох сценах Ген- риха Гайне. Переклад Максима Славінського	59—82
Вандейці, історичні париси Шарля Фолбі. Пере- клад Івана Франка:	
I. Закладниця	83—89
II. Жобен	90—92
—	
Українське письменство 1866—1873 років.	
Недрукована праця М. Драгоманова (далі буде)	1—15
Раси Європи і їх історичні взаємини, дра- Владислава Олехновича. Переклад В. Г.: III. За- гальний результат розслідів над передісторичними расами в Європі (конець буде)	16—36
Рудольф Вірхов — громадський діяч. З по- воду його смерти подав Сергій Павленко (далі буде)	37—50
Наукові листки:	
X. Що зробити з „академічним фондом“? — М. Грушевського	51—54
XI. Із харківського археологічного з'їзду — Зела	54—56
Хроніка і бібліографія	1—12

РАСИ ЄВРОПИ І ЇХ ІСТОРИЧНІ ВЗАЄМИНИ.

(Дра Владислава Олехновича).

Бачимо отже, що взаїмне прониканє трьох рас є найзагальнійшою появою в расових відносинах Європи.

Є то поява першорядного значіння, якої пізнанє мусить засадничо змінити дотеперішнє розумінє мандрівок народів в історії. Що мандрівки істнували, се не підлягає ніякому сумнівови, бо вони добре відомі навіть в історичних часах; розходить ся одначе про їх вплив в історії у твореню новітних держав. Іще недавно думано, що всі народи Європи, які говорять арийськими мовами, прийшли з Азії. Факт, вияснений висше, заперечує цілковито сьому поглядови і вказує, що історичні мандрівки більших або меньших орд не змінили засадничих первістків расових.

Коли візьмемо надто на увагу доказаний нині факт, що від пори неоліту всі копальні скелети людські належать до того самого населеня, з огляду на расові зложники, що й нині істнує, то тим більше буде ясне, що про мандрівки в давнійшій розуміню річи не може бути бесіди.

Поява поступенного зменьшуваня чашкової вказівки від височини середньої Франції в напрямі берегів Північного моря була найперше доказана французькими вченими. Брока завважав відразу, що ся поява залежить від помішаня двох ріжних первістків расових. Сей учений старав ся опісля віднайти вказівки, що стверджували-б сю появу в історичних часах, при помочи даних, зачерпнених із римських істориків, а головно з Цезара.

Цезар, як відомо, говорить, що за його часів ділила ся Галія

— посуваючись із півночі на полудне — Бельгами, Кельтами й Аквітанами. Кождий із тих народів рядив ся иньшими правами, мав окрему мову і звичаї. Гарона відділювала Аквітанію від осад Кельтів, а Секвана і Марна відділяла останніх від Бельгів. Осади Кельтів розтягали ся аж до Гельветії і до Рену.

Означенє Цезара годить ся вповні з результатами, досягненими при помочи антропологічних розслідувань. Жителі Аквітанії відповідають середземноморській расі, що й нині має перевагу в полудневій Франції. Кельти — то нинішні короткоголовці, що й нині заселяють середню Францію. Бельги — то представителі північної раси.

Брока, покликаючись на сей уступ із Цезара, полишив короткоголовцям давню їх історичну назву Кельтів, а північну расу, в якій переважає тип ясного довгоголовця, охрестив іменем раси Кимрів, позиченим від історика Тєррі.

В дальшій ході антропологічних розслідувань показало ся, що Німці також не однородний нарід, що німецька людність складаєть ся також із двох первістків і то з таких самих, які знайдено у Франції.

Німецькі вчені, як ми бачили в огляду в першій розділі, займали відрубне становище. Опираючись переважно на лінгвістиці й археології, поставили собі за задачу розв'язати отсе питання: котрий зі знаних антропологічних типів, що належать до народів, які говорять арийськими мовами, належить уважати за первісних Арийців? Досліди в тім напрямі не довели до результатів, що могли би розяснити темноту праісторії. Догадуючись, що первістками Арийцями може бути лише раса північного довгоголовця, належало-б знов говорити про деякі мандрівки, хоч у противнім напрямі. Що тикаєть ся раси короткоголовців, вона як неарийська по думці тих учених, мало звертала на себе уваги. Вони думали, що ся раса туранського походження та що в історії людськості вона відгравала лише підрядну ролю.

Антропологічні розсліди на землях, що лежать на північ від Карпат, головно між Поляками й Литовцями, дозволяють поставити докладніші висновки, вказані французькими вченими. Постепенне зменшуване чашкової вказівки доказує безперечно, що населене Польщі і Литви витворювало ся на місці та що той витвір відбував ся в передісторичній епосі, починаючи що найменше від кін-

Здогад мандрівки Поляків і Литовців абсолютно не можливий, бо тоді не можна-б в'яснити, з яких причин Поляки, прийшовши до Європи, станули рядами в лініях, що йдуть від Карпат до півночі, таким способом, що найвисші вказівки найшли ся на верхах Карпат, а найнижші на північних окраїнах Польщі, коли посередні вказівки найшли ся по середині, то значить, на властивім собі місці. Так само Литовці, хоч мають висшу вказівку, займали полудневу частину краю, а Жмудини, з низшою вказівкою, мусли займати місця ще висше на північ. Взагалі факт поступеного проріджуваня темної барви волося і очий, при збільшуваню числа синіх очий і блондинових типів, вказує, що оба сї народи творили ся на місці і в тій самій епосі.

А що ся поява виступає однаково на західних збочах Карпат, в чисто польських повітах, і на східних збочах Карпат, т. є. в руських повітах, тому належить догадуватись, що поділ поселеного тут народу на два племена: польське і руське — належить до історичних фактів пізнійшої доби.

Та знов обставина, що появу зменшуваня чашкової вказівки можна бачити в дальшій тягу на північ, на землях заселених Литвинами і Жмудинами, доказує, що процес витворюваня народів на порічу Висли й Німана з двох засадничих первістків расових і то на цілім просторі від Карпат аж поза границі Жмуди, був раншій від твореня арийських мов. Антропологічні розсліди населеня Франції й Німеччини, та в деяких східних країнах, дають можливість докладної оцінки вартости лінгвістичних студий для праісторії.

Всі висше названі краї заселені народами, що складають ся в тих самих двох засадничих первістків расових і дуже правдоподібна річ, що витворюванє тих народів відбувало ся в одній епосі, або в епохах не дуже віддалених від себе. Щож бачимо під лінгвістичним зглядом? Франція говорила кельтською мовою, нині говорить романською; в Німеччині існує відрубна мова, що є одною з арийських галузей. На території давної Польщі маємо дві мови, з яких кожда належить до первісних арийських, хоч землі на берегах Висли й Німана належать до тої самої антропологічної формациї.

Бачимо отже, що докладний розлід відносно раси ясного довгоголовця на землях давної Польщі в'ясняє докладнійше вза-

ниці сфери ясного довгоголовця і правдоподібною його первісної осади зарисовується виразнійше. Ми бачили вже, що тип ясного довгоголовця переховав ся найліпше в Ісландії, Шкоції і Скандинавськім півострові. На континенті Європи береги Північного і Балтійського моря належать також до садіб тої раси, бо тип сей тут іще дуже виразний. Властиву границю сфери ясного довгоголовця становить лінія, що йде від Фінїстери через Альпи і гористу частину середної Європи, а в кінці через Карпати; і хоч далше на полудне від сеї лінії є ще численні сліди сеї раси, то все ся лінія, що йде через збиті маси короткоголовця, мусить бути уважана за границю для раси довгоголовця.

Полишається нам іще прослідити східну границю Європи для пізнання расових відносин і тої сторони. Мова тут головно про расу ясного довгоголовця, яка в останній епосі праїсторії і так само в історичній добі, відгравала першорядну роль в еволюції людськості.

В західній і середній Європі расові відносини опрацьовані достаточнo. Результати подані нами можуть уважати ся як достаточнo доказані; тому й подавали ми їх не цитуючи жерел, як факти приняті загально і безперечно. Для східного пограниччя Європи таких подрібних даних, що дотикали би кожної околиці, нема досі. Є одначе дві загальнійші праці, що вистануть цілковито до зрозуміння загальних відносин рас на тім просторі.

Перша праця К. Зоґрафа,¹⁾ професора москов. унів., дотикає великоруського населення. Праця ся належить до найповажнійших у дотеперішній антропольогічній літературі; а хоч вона в деяких подробицях не досить строго вкінчена, то одначе остаточний результат, що дотикає відносин загальнійшої натури, годить ся в результатами иньших авторів.

Тому що великоруська людність становить на північнім сході останню, кінцеву групу європейської раси, то щоби дати читачеві нагоду пізнати цікавіші висновки, наведемо тут деякі уступи в останнього розділу праці Зоґрафа, що дотикають расових відносин.

¹⁾ Труды отдѣла антропологии, т. XV. Н. И. Зографъ: Антропология.

„Результати досягнені мною і Н. І. Лижіном, а заразом дані, які подає література, особливо праці Таранецкого, дра Емме, К. Г. Ікова, Д. Н. Анучіна, А. Н. Краснова, переконують, що Великоросія не має однородної людности, але навпаки обіймає мішанину кількох типів, як здасть ся, численних і різних між собою. Автори, що займали ся тим предметом, не годять ся з собою що до скількості тих первісних типів. Більшість, у тім числі майже всі, що досліджували культуру і мову російську, є тої думки, що російський народ, а особливо Великороси в центральних губерніях, походять із перемішання двох типів: славянського — зайшого, отже не корінного для Великоросії і другого — старинного, корінного, який одні прозвали фінським типом, другі знов загальнішою назвою — уральсько-альпейською расою“.

Аби дати читачеві докладний образ того перемішування сусідніх типів, а радше двох різних рас, наведемо тут погляд найвизначнішого етнологіа нинішньої доби, проф. Е. Т. Гамі, висловлений у вступній прелекції в Музею Антропологии¹⁾ в 1885 р., погляд, що є остатнім словом науки в царині народознавства.

Предметом тої прелекції є загальні уваги про жовту расу. Тому що відносини одної раси до другої становлять одну з найцікавіших появ, а рівночасно є одною з найважніших загадок історії і праісторії, то ми не обмежимо ся наведенєм гадки знаменитого ученого виключно в питаню відносин європейської до азійської раси, але подамо кілька виїшків, що дотикають теж відносин жовтої раси до иньших сусідніх їй народів, а то для доповнення образу перемішування сусідніх рас у загалі.

Що короткім вступі, що містить історичні відомости про жовту расу, приступає автор до властивого предмету.

„Відрізняємо вісім відног головного пня жовтої раси; відноги ті сусіднують із собою досить близько, є більше або менше численні і більше або менше розгалужені. Даємо їм тимчасом отсі назви: монгольська, турецька, індо-монгольська, алевтська, тунгуська, аїно, китайська і ескимоська. Назва першої відноги, монгольської, буває невластиво уживана для означеня цілого пня.

Монголи творять громаду, що числить два до три міліони, і займають простір між Сибіром, Китаєм, Манджурією і Туркестаном. Ділять ся вони тепер на східних Монголів, західних (званих

Калмиками) і на Бурятів (що називають ся теж північно-східними Монголами).

Монголи, до якої з отсих трьох груп не належали-б, увидатнюють найліпше в своїй фізичній і моральній характеристиці тип жовтої раси. Подаючи характеристику кожної групи з'окрема, зібрали ми всі ціхи, які можна знайти, порозкидані поодинок, між усіми азійськими народами.

Ціхи ті такі: волосє грубе, тверде, в перерізі докладно колесовате. Барва шкіри переходить від блідо-цитринової до темно-жовтої, а навіть червонавої. Око темне, скісне, що залежить від певного фалдованя шкіри в долішній повіці; кістна будова очних долинок не має ніякої участі у скісности очий. Чашка коротка, доходить деколи до скрайної короткоголовости, зі вказівкою 98, 21, т. 6. до майже колесоватої форми; пересічна вказівка переходить 87; склепліне чашки низьке. Кістна будова лица відповідає цілковито будові чашки: коротка, широка, квадратова. Найбільше характеристична будова лицевих костий, сильно розвинених, що вибігають у гору і на зверх. Наслідком того ярмові луки віддалені від чашки і видні докладно при огляданю чашки з гори. Ся власне будова лицевих костий є причиною незвичайної ширини лица, якою визначаєть ся тип жовтої раси“.

Дальше подає автор характеристику Калмиків, вказуючи, як легко підлягають вони асиміляції під впливом російського панованя і переходить до опису другої з черги відноги — турецької.

„Другу відногу становлять старинні Турки, колись найбільше зближені до Монголів; північна турецька віднога, відірвана від иньших під час великих нападів із кінцем середніх віків, заховала ще по части свій старинний вигляд. Ті північні Турки носять нині назву Якутів; вони живуть над Леною числом коло 200.000. Деякі групи того племені, приміром Уча, Хета — переходують до нині дуже виразні ціхи монголізму.

Иньші Турки, числом коло 20 мільонів, знані під загальною назвою Туркоманів, змішані більше з иньшими племенами. З даних, добутих бароном де Бале, можна легко переконатися, що вони сильно зближені до своїх північних кривняків, Якутів. Ствердили се розсліди, пороблені на полудне від Каспійського моря — на племенах, що називають ся Ямонди, Гокляни і ин., та на Кавказі на племені прозванім Абреками. При розслідах належить одначе

подибуєть ся у Курдів і Вактярів. Голова Турка висока і коротка, але не дуже широка, наслідком чого чашкова вказівка є під-короткоголова. Лице відповідає будові чашки, отже менше широке як у племен першої відноги монгольської.

Дальший тяг наших студий над турецькою відногою становили розсліди довгого ряду посередніх типів поміж Монголами і Турками, як Узбеків, Кіргізів, Башкірів, Ногайців; опісля розсліджували ми посередні типи поміж Турками і Фінами, головно всі ті незвичайно помішані групи, які становлять населенє східних губерній Росії, дуже невластиво назване загальним іменем Татарів. Дальше розсліджували ми посередні типи між Турками з одного, а жителями Кавкаазу, Славянами, Греками, а навіть Арабами й Османлісами в Константинополі — з другого боку.

Ми переходили від одної раси до другої через незначне степенюванє і переконали ся, що відмежованє жовтої раси від білої представляє незвичайні наукові трудности. Таку саму трудність у відмежованю тих двох рас подибали ми при розслідах у північних стрехах.

Північна Сибір у західній своїй половині заселена народами, як Самоеди, Каніри і иньші, яких ти представляє таке велике хвильованє, що переходить ся поступенно без перерви від Монгола до Японця. Дальше, в тій самій стрефі є посередні типи, що становлять безпосередній перехід від Японця до Фіна і від Фіна до Славянна. Тим способом можна уложити довгі серії, без ніякої перерви від найбільше типових представителів жовтої раси до типів білої раси, що носять усї ціхи останньої.

Тим власне переходовим народам — коли так можна сказати — надав Прішар спільну назву „Allophylian races“, бажаючи їх відрізнити одною збірною назвою від індо-германської раси“.

Не хочемо нудити читача подробицями, які наводить учений професор Антропозологічного Музея; досить, що загальне понятє поступенних переходів від жовтої раси до білої в Европі, висловлене в отій прелекції, не підлягає нині ніякому сумнівови. На тім повинні-б ми властиво скінчити розелід границь східної Европи; тому одначе, що поява ширеня рас на стільки важна для властивого розеліду тла дальшої історії аж до найновіших часів, позво-

иньших відног жовтої раси, бо й тут можна бачити ту саму появу поступеного перемішування з сусідніми расами.

„Переходимо тепер — каже проф. Гамі — до третьої відноги, до народів Гімалайських гір, яким Прішар дав загальну назву індо-татарських народів, а ми пропонуємо назву індо-монгольських, більше відповідну як задля расових відносин, так і для географічного положення.

На скільки можна судити з даних, зібраних досі, сі народи під кожним зглядом посередні між Турко-Монголами і Індо-Китайцями. В Тибеті, якого населенє носить місцеву назву Бот, вказують розсліди дуже близьке спорідненє з Монголами; лицеві кости вистають сильно, очи скісні, ніс простий, інколи трошки запалий, то знов величезних розмірів, що нагадує деяких жителїв північної Америки. Їх чашкова вказівка підкороткоголова. Тип сей, дуже виразний на найвисших місцях плоскогір'я, тратить поступенно свою виразистість у міру, як посуваємо ся в долину, де перемішуєть ся з ріжними первістками: в одних місцях із расою більше або меньше білою, в иньших із дравідийською або калярійською расою. В Ассамі лучить ся індо-монгольське племє з гірськими племенами тої країни, що належать до маляйської раси. В Індо-Китаю населенє Бірманії, Сіаму й Аннамун має безпосередню звязь під антропологічним зглядом із середною Азією і творить досить однородну цілість, дуже зближену до населеня Тибету.

Тим способом віддаляючись поступенно від первісного монгольського типу, розслідили ми групи, що належать до індо-китайської відноги; приступимо тепер до розсліду менше важної відноги, якої перед моїми особистими студиями не уважано за окрему одиницю етнічну.

Першу з тих галузок, вирубану, що так скажу, з того неозначеного корча Прішара „Allophylia n gases“, становлять народи, що заселяють північно-східні побережа від Охоцького моря аж до півострова Аляшки, се-б то: Коряки, Камчадалі, Шуклюки, Чукчі на азійськїм березі, і Алевти, Унунґи в Америці — на островах і на самім краю півострова, в загальнім числі найвисше 25.000 душ. Хоч та група не дуже стисло відграничена на заході, то одначе істнованє її, як окремої групи, не може підлягати нині ніякому сумнівови.

Група ся тим більше цікава, що хоч її географічна сфера не

що вона сягає поза границі Азії, входячи на територію Нового Сьвіта.

При дальших розслідах будемо мати нагоду зазначення подібних фактів, що кинуть певнійше сьвітло на несумнівні — по нашій думці — азійські початки більшої частини племен пілої Америки.

Відповідно до нашого систему по жителях Тибету і Індо-Китайцях, взагалі підкороткоголових народах, належить із черги дати місце Шуклюкам із пересічною чашковою вказівкою 79,9, т. є. таким, що займають скрайню границю групи посередноголових вказівок, а зараз за ними Тунгузам-Манджурам, що числять коло 30.000 душ і належать досі так само до неозначеної групи Прішара. Чашкова вказівка останніх належить уже до групи посередноголових; при тім склепліне їх чашки плоске, як у чисто-монгольських групах. Ідучи далше в розслідах відповідно до нашого систему, утворимо підстави для правдивої класифікації, опертої на найпевніших ціхах — анатомічних. Ціла скрайня Сибір та північний Китай заселені численними, хоч подушно незначними групами номадів, досі дуже мало значими. Деякі з них, як справедливо говорять Прунер-бей, є переходовими народами до жителів північної Америки. Гіляки — жителі в над Амура, становлять рід посередного огнива між Тунгузами й Ескімосами.

Остання група, що числить 27 до 28.000 душ, становить окрему етнічну одиницю, відповідно досить однородну, яка з Азії розширила ся вздовж берегів Ледового Океана аж до північно-східних кінців Нового Сьвіта, досягла Гренляндії, а найдалше висунені її постерунки доходять аж до водопаду Ніягари. У своїм викладі вказав я тільки побіжно засадничі ціхи тих жителів підбігунових стреф, бо вилаєть ся мені більше відповідним приступити до подрібного опису поодиноких груп тоді, коли перейдемо до розсліду жителів північної Америки.

Та все таки не забуваю ні на хвилю своєї провідної думки що до методу визначення відповідного місця для Ескімосів. Ставляю їх на кінці тої самої лінії, на якій початку поставив я типових представителів жовтої раси — Монголів.

Ескімоси є довгоголовцями монголізму. Вони відділені у тім ряді від Алевтів (від яких не відріжнював їх Вірхов) Тунгузами, Манджурами, а опісля Китайцями“.

Не будемо наводити тут за автором подробиць про сю відногу

чашки Китайця, яку сам проф. Гамі наводить із опису, поданого ще фон-Бером і яку вважає учений професор класичною. От її характеристика:

„Представте собі, що маєте чашку Калмика, зроблену в елястичної маси, приміром із гутаперчі. Стискаймо обома руками склепліне чашки з гори так, аби вийшли виразнійше: чоло, склепліне і потилична частина; опісля стискаймо околицю луків скрані так, аби зменшив ся трохи між ними простір, а рівночасно звернім трохи на перед лицеві кости і кість горішньої щоки: таким способом дістанемо докладний образ чашки і кістної будови лица Китайця.“

Ся характеристика представляє дійсно найліпше відносини китайської відноги до засадничого типу раси, Монгола. Автор кінчить розсід сеї відноги оглядом її історії, на скільки її записано в віродостойних хроніках. З давніх, що догикають сього предмету, довідуємо ся, що перші жителі долини великих східних рік, т. є. властивого середного Китаю, прийшли з північного заходу; мусіли одначе звільна уступати перед хвилями нових пришельців, посуваючись на полудне і полудневий захід, де їх тепер подибуємо в гірських околицях.

В кінці подає проф. Гамі короткий опис антропологічних відносин у Кореї й Японії:

„Жителі Кореї незвичайно подібні до жителів Тибету, хоч є багато індівідуів, у яких видно примішку расового елементу, що переважає на Океанії. Що тикаєть ся Японців, то численні студії, довершені на японських чашках, не полишають сумніву про їх спорідненє з Китайцями і взагалі з жовтою расою; полудневі елементи причинили ся одначе без сумніву і то в значнім степені до витвореня теперішнього населеня японських островів. В історичних часах відомі морські походи Маляйців у північнім напрямі; численні сліди тих походів можна віднайти і в Японії“.

Не будемо наводити подробиць, що інтересують головно спеціалістів етнографів і антропологів, особливо останніх, для яких кожда відміна даного типу становить предмет цікавих студій; для нас вистане загальний образ відносин серед величезної громади жовтих народів. Як расова група вона численно найбільша, бо виносять що найменше коло 540 мільонів душ, т. є. більше, як третина людности цілої земної кулі. Вже саме се число подає значіне

Етнографічний образ, змальований в загальних нарисах проф. Гамі, представляє рівночасно образ життя й еволюції жовтої раси без сумніву протягом дуже довгого часу. Засадничою, головною появою в життю сеї раси є безнастанне відосереднє її розширюване у всіх напрямках і мішанє в сусідніми расами, наслідком чого вистворюють ся посередні породи.

Виправді сей факт можна завважати всюди, бо він є конечним вислідом розроджуваня і розмпожуваня кожної людської громади; але жадна иньша раса, жадна иньша громада людська не представляє того обяву так виразно і на так широку скалю, як жовта раса. Усадовленє чистого первісного типу в середній Азії, як у середній найбільшого континента, є причиною, що сей обяв виступає так виразисто і — як ми бачили — дає себе так докладно слідити в усіх напрямках.

Крім справдженя факту розширюваня рас і поступенного їх мішаня, досліди над жовтою расою уможливили нам пізнати етнографічну границу між Европою й Азією.

Вертаючи до європейських рас, головно-ж до ясного довгоголовця північної Европи, бачимо, що в західній і середній Європі він мішаєть ся поступенно з середноєвропейським короткоголовцем, а на сході з жовтим короткоголовцем середної Азії. Ріжниця лежить тільки в тім, що перемішуванє ясного довгоголовця в західній і середній Європі відбувало ся без сумніву давнійше, наслідком чого расові ріжниці затерли ся, а принайменше були замасковані пізнійшою політичною єдністю і аж докладні розсліди антропологів відслонюють тайну праісторії, виказуючи відрубні расові елементи.

На східній границі привикли ми знов бачити від початку історичних часів два відрубні первістки: європейський — білий, докладно говорячи — славянський і литовський, та азійський — жовтий. Хибно думано, що відносини тих двох первістків датують ся аж від часу останнього виливу монгольського елементу в середніх віках; тому то аж до останніх часів думано, що держави, витворені над Волгою, були чисто татарські; аж антропологічні розсліди переконали, що чистий монгольський первісток існує лише в середній Азії, а людність давнійшої Золотої Орди належить до жителів давнійшої формації, праісторичної, до посередніх народів, як їх справедливо назвав проф. Гамі.

Тим способом антропологічні розсліди враз із етнографічними, дозволяють нині докладно означити сферу раси ясного довгоголовця північної Європи — одного з найважніших расових елементів не лише в Європі, але й на цілій земній кулі.

Ми бачили, що ся раса, як найчистіший первісток, займає Ісландію, Шкоцію і Скандинавський півостров. Вже трохи змішана, але все з виразною властивою характеристикою виступає вона на берегах Північного моря, на Данській півострові і далше на схід — на бережу Балтійського моря. Лінія, що відмежує сферу тої раси, переходить через середину осель короткоголовців; її можна накреслити в сім напрямі: від Фіністери через височину середньої Франції, Альпейську височину, гористу частину середньої Європи, а в Азії — через Малу Азію аж до Паміру, а звідти на північ через осаді жовтого короткоголовця в напрямі осель Бурятів у забайкальським краю. Поза тою лінією можна знайти ще сліди ясного довгоголовця, але лише сліди.

Коли узглядимо далше, що на полудни від осель короткоголовців тягнуть ся в Європі оселі темного довгоголовця, або середземноморської раси, то отримаємо тим способом найзагальнішій рами для історії найважнішої частини людськості.

Отже відносини ясного довгоголовця до короткоголовця середньої Європи з полудня і до короткоголовця середньої Азії зі сходу — гідні уваги з кожного погляду. Розслідені нами подробиці тих відносин вказують, що оба ті расові первістки мішають ся з собою від дуже давніх часів, а те перемішуване є змістом їх історії. А хоч рами, представлені тим способом, дуже широкі під взглядом простору й часу, то одначе дають вони расове тло, на яким можна буде означувати поодинокі історичні моменти.

III. Загальний результат розслідив над передісторичними расами в Європі.

Погляд на расові відносини, поданий у попереднім розділі, опираєть ся на результатах розслідив над нинішними расами; і хоч відносини самі через себе дуже вимовні, бо степеноване в розкладі фізичних прикмет вказує, що нинішній стан річи є впливом повільного мішання расових первістків — то одначе буде корисне близше

Першим важним моментом сеї появи є час її треваня, т. є. означене епохи, в якій ся поява розпочала ся; другим є означене ролі, яку відгравав кождий із тих первістків.

Коли на сю появу глядимо з найзагальнійшої точки, видають ся сі расові первістки пасивними, бо в остаточнім результаті повстає мішанина обох первістків. Отже треба се мати на увазі, що будь що будь се перемішуванє двох первістків виповняє — що так скажемо — цілу різнородність історії.

Кожда окрема частина мішанини може сильно різнити ся від сусідної частини, а ріжниця ся буде залежати від процентового складу обох первістків. Входячи глубше в істоту сеї появи побачимо, що історична роля кожного первістка иньша, залежна від психічного характеру даного расового первістка, від властивости „расової душі“.

Що до першого момента, т. є. початку перемішуваня рас, то досліди праісторії Європи відхилили вже трохи заслону, що до недавна ще закривала події праісторичного чоловіка; найвиразнішим добутком є меньше більше докладні вказівки що до часу істнованя чоловіка в Європі.

Та обставина, що початкові події чоловіка цофнено аж до третьюрядової епохи, мусіла змінити засадничо погляд на початкову історію чоловіка ввагалі. Сим отже питанням випадає нам заняти ся передівсім.

З точки погляду дотеперішньої історії, вона зачинаєть ся від часу, коли чоловік полишив сліди свого існованя в переказах, записаних пізнійше до книг. Найважнішими жерелами історичних відомостей є приміром книги Старого і Нового Завіта, Геродот, досліди над усякими письменними пам'ятками старинного Єгипта, історичні документи, полишені народами, що вживали клинового письма і т. и.

Всі ті відомости відносять ся до епохи, в якій виступають на історичну арену народи, се-б то більше або меньше численні громади, що творили суспільности і мали деяку організацію. Історики, що працювали над старинною історією, займали ся майже аж до останніх часів головно дослідями над походженєм народів; кожда назва якогось народа, записана грецькими або римськими істориками, була предметом трудних дослідів. Яко приклад такої праці, що дотикає польської історії, можна навести Лелевеля: „Narody na ziemach Polski i Litwy ziemioskole“. Праця того рода

особливо в німецькій літературі, є дуже багато і то дуже подрібних.

В умах істориків усталило ся понятє народа як відрубного організму. Повірено в безконечне число народів і кождий із них мав свою історію.

Цілком інакше представляєть ся історія, коли до історичних дослідів прилучили ся ще й праісторичні, оперті на результатах, добутих етнологією й антропологією.

З точки погляду антропології, історія Європи — то повільне мішанє трьох расових первістків, які можна ще нині відрізнити. Загальне тло історії Європи зарисовуєть ся виразно; ходить тільки про виясненє подробиць, що дотикають того обяву, додаймо — в ріжних епохах. Зі становища антропології місцевости і ріжні історичні назви мають підрядне значінє. Для антрополога зовсім байдужне, чи він досліджує перемішуванє рас у краю, що зовєть ся нині Францією, чи над берегами Висли; йому залежить головно на тім, чи в тих двох місцевостях ті самі расові первістки, чи змішані в тій самій пропорції, чи можна викрити примішки третього первістка і в який пропорції.

Незвичайно важно знати, в якій епосі зайшло перемішуванє; інакше уформуєть ся історичні відносини, коли два расові первістки утворили мішанину в далеких часах, коли вони були в стані природи, інакше — коли один із тих первістків був уже на певнім степені культури. В останнім випадку можуть заходити ще дві можливости: або первісток у стані висшої культури підбиває дикі народи, або — що буває частійше — річ маєть ся навпаки: некультурний расовий первісток підбиває з'організовану вже суспільність, переходить у пануючу клясу і поволи розпливаєть ся між підбитими.

Те перемішуванє народів, часто расово споріднених, що поочередно виступають на історичну видівню, становить істоту еволюції народів Європи.

Не маємо наміру порушати квестію третьорядового чоловіка; за мало маємо даних для висновків про найдавніші раси. Догадуємо ся лише, що в західній Європі жила раса неандертальська, довгоголова, та що є якась аналогія між неандертальською чашкою і чашками нинішніх Фризів. Можна догадуватись, що не-

ших днів і була засадничим первістком раси, яку нині називаємо ясним довгоголоцем.

Крім звісної неандертальської чашки, знайдено доси коло дванадцяти чашок, що без сумніву походять із четверторядового періоду і всі довгі; звідси висновок, що найдавніша раса людська в Європі була довгоголова. Належить додати, що висновок сей опертий на дослідях, пороблених у західній Європі; пізніше побачимо, на скільки він правдивий для східної Європи. Розсліди, що дотикають дальшого періоду, неолітичного, далеко численніші, а висновки можуть уходити за далеко певніші.

Студії над чашками з того періоду стверджують, що первісно жив у Європі довгоголовець, але що від початку неолітичного періоду з'явився тут і короткоголовець. Починається мішане обох тих рас, при чім примішка короткоголового первістка збільшується постійно з бігом часу. Сей факт стверджено доволі в західній Європі.

Всесторонні розсліди дуже численних кладовищ із неолітичного періоду довели до такого висновка: серед первісного довгоголового населення з'являється звільна короткоголовець, мішається з ним, а опісля бере перевагу. Сей поява триває довго і не є впливом якогось одного нападу; короткоголовець входить у царини довгоголовця, як вода входить у пісок. Зіткнене тих двох так відмінних елементів мабуть не було приязне: мусіло воно бути наслідком численних мандрівок зі сходу на захід. Про психічні різниці тих двох расових елементів і про можливість висновків що до історичної ролі кожного з них — поговоримо окремо; тепер головною нашою задачею було стверджене факту перемішування тих двох рас у періоді неоліту на західній кінці Європи, т. є. в нинішній Франції. Короткоголовець визначається передівсім меншою енергією, меншою рухливістю, легше переходить до осілого стану і скорше множить ся: сї прикмети дають йому протягом довгого часу перевагу над довгоголоцем. Се поясняє нам, чому в середній Франції подибуємо нині тип короткоголовця, хоч у початках неоліту жив там чистий довгоголовець.

Не можемо слідити відносин сих двох головних первістків расових на цілїм просторі Європи, бо ми мусіли-б повторювати тут усі важніші факти з праісторії й археології; обмежимо ся проте наведенням кількох характеристичних прикладів. Для пізнання расо-

вих відносин у середній Європі подамо загальні результати передісторичних дослідів у нинішній Чехії.

Вибираємо сей край тому, що лежить у середині історичної арени європейської раси та в середині її горішньої частини, на границі, що ділить гористу полудневу часть і північну низину, яка йде аж до Балтика. Сей край вибираємо ще й тому, що його передісторичні події досліджені дуже докладно, завдяки невсипним працям кількох чеських учених. Будучі досліді антропологічні й археологічні додадуть мабуть не багато до досягнутих уже результатів і не вплинуть на зміну загального погляду на передісторичні події Чехії. Результати тих дослідів подані в цікавій праці проф. И. А. Піча.¹⁾

Так само на чеській території, як і в західній Європі, предметом наших дослідів не будуть найстарші сліди існування чоловіка (хоч і з того згляду Чехія цікавий край, бо й тут знайдено останки чоловіка з дуже давньої епохи), але представимо стан річи в неолітичного періоду.

Полуднева частина нинішньої Чехії має в першій половині неолітичного періоду виключно тілопальні гроби; є то сліди осель раси короткоголовців. В північній частині знайдено кладовища, в яких подібні скелети свідчать, що та частина була заселена довгоголовою расою з вказівками 68—72. В середнім поясі, між Берцкою і Велтавою, знайдено гроби одноі і другої раси.

Автор подає свої висновки у предметі історичного значіння наведених фактів археологічних.²⁾

„Оба роди хованя вмерлих під зглядом географічного положеня відділені від себе. В Чехії нема зовсім мішаних кладовищ, як у Вацу або в Гальштаді, на яких тілопальні і нетілопальні гроби лежали-б побіч себе на однім кладовищі. Та все таки оба роди хованя вмерлих мусимо вважати як приналежні до одноі епохи; оба роди кладовищ, із огляду на число поодиноких могил, належить приписати численному населеню і осілому довго в тій самій місцевости. Тому що кождий з тих народів уживає властивого собі способу хованя своїх умерлих у тій самій епосі, то на нашу думку ся різниця між найстаршими кладовищами в Чехії веде до висновку, що в тій епосі жили в нинішній Чехії побіч себе два народи, які

на лінії зіткнення мішали ся з собою, або один розширював ся і за-
нимав посілости другого“.

Коли візьмемо на увагу, що тілопальні гроби належать без-
сумнівно до короткоголовців середньої Європи, то образ передісто-
ричних подій в нинішній Чехії, представлений проф. Пічом, буде
зовсім аналогічний до образу подій в нинішній Франції. І тут
і там бачимо мішане двох расових первістків — короткоголовця
й довгоголовця.

Дальший хід появи мішання тих двох первістків аж до найно-
війших часів можна зрозуміти докладно, порівнюючи вказівки всіх
чашок із передісторичної епохи, знайдених досі в нинішній Чехії,
із вказівками новожитних чашок. Відповідну табличку беремо з пра-
ці Й. Матейка.

Вказівки :

	69,9	70—74,9	75—79,9	80
Найдавніші чашки передістор.	4%	23%	47%	32%
XVI віка	0%	5%	25%	70%
Новожитні	0%	0%	15%	85%

Ця табличка не менше вимовна, як повисше наведені дані
з передісторичних часів Франції; вона виказує, що в передісто-
ричній добі була нинішня Чехія заселена довгоголовою людністю,
що з ходом часу прибувають поступово короткоголовці, які оста-
точно випирають своїх попередників так, що в новожитних часах
стають виключними панамі тої землі.

Археологічні й антропологічні досліді з початку бронзового
періоду в нинішній Чехії дозвляють навіть виразно означити на-
прям того походу короткоголової раси: описаний попередно розклад
тілопальних і нетілопальних кладовищ вказує, що короткоголовець
ішов від полудня на північ.

Для доповнення передісторичного образу Європи подаємо ва-
жніші факти з праісторії східної Європи.

В початках четверторядового періоду більша частина нині-
шньої Росії була морем, що сягало від півночі аж до середнього
бігу Дніпра, менше більше до нинішньої Київської і Полтавської
губернії, наслідком чого східна Європа була заселена значно пізній-
ше від західної. З дотеперішніх дослідів можна догадувати ся, що

В неолітичній епосі була заселена середня Росія довгоголовою людністю. Вона ховала своїх небіщиків у курганах, які розсліджено в великім числі в цілій Росії. Границі тої курганової раси такі: від півночі губернія Московська, Новгородська, Олонецька; від полудня губернія Полтавська і Київська. Через Волинь і Галичину лучить ся східна короткоголова раса з довгоголовцем середньої Європи.

Так само як у західній і середній Європі мішаєть ся кургановий довгоголовець вільно з короткоголовцем, а в історичних часах починає останній переважати. Порівняні розсліди чашок із ріжних епох стверджують докладно сей факт.

І так розсліди в Київській губернії дали такий результат: В епосі каменя і курганів процент чашок довгоголовців доходить до 75, у славянській епосі спадає вже процент довгих чашок в тодішніх кладовищах до 50. В новожитних часах число довгих чашок становить ледви 3—4 процент; кільканайцять відсотків становлять посередні чашки, а короткі доходять до 75—80%. Менше більше стверджено таку саму пропорцію в губерніях Полтавській, Чернігівській, Смоленській, Тверській, Ярославській і Московській.

Взагалі можна сказати, що в вичислених губерніях первісне курганове населенє складало ся переважно з довгоголовців: число довгих чашок доходить до 60—80%. Належить при тім мати на увазі, що епоха курганів тревала довго і відсотки довгих чашок залежать головно від того, чи кургани давнійші чи новійші. В губернії Курській приміром усі доси розсліжені кургани містили виключно тільки довгі чашки.

На східній отже площі Європи повтараєть ся той сам обяв, який ми бачили на заході, се-б то в нинішній Франції і в середній Європі, в нинішній Чехії. Всюди бачимо, що первісне, найдавніше населенє Європи довгоголове і що з бігом часу прибуває короткоголове населенє з полудня.

В полудневій Європі стверджено сей факт так само численими дослідями. В нинішній Греції й Італії чим старші кладовища, тим більше число чашок належить до довгоголовного типу. Ріжниця в порівнаню з північною половиною Європи лежить у тім, що в тій часті короткоголовець посуваєть ся з середньої, гористої частини Європи на північ, а в Греції й Італії сей рух відбуваєть ся з середньої Європи на південь.

У Греції всі чашки з Мікенського періоду належать до довгоголового типу; в пізнійших часах, почавши від XII віка перед Христом, коли до Греції прийшли з півночі дорійські племена, появляють ся посередні чашки, а опісля й короткі.

Сей факт повтарається і на Апенїнським півострові. Всі чашки з неолітичного періоду, знайдені в Сицилії і в полудневій частині півострова, належить до довгоголового типу; зрештою навіть нинішнє населенє складається переважно з довгоголовців. Але й висше на північ, а власне старинні римські чашки, ба навіть чашки з етруських гробовищ, належать також до довгоголового типу.

Одним із найліпших прикладів, що представляють немов поглядом відносини довгоголовця до короткоголовця на полудни Європи, є острів Сардинія. Первісне населенє того острова належало до довгоголовців, нинішні його представителі займають саму середину острова, гористу, найменше приступну, і нині можна уважати їх іще за представителів того типу, бо їх чашкова вказівка сягає ледви до 73. Від середини острова до країв вказівка збільшається по причині поступенного прибування короткоголового первістка в пізнійших часах.

Можна би навести багато иньших прикладів, що потверджували-б обяв мішання двох головних первістків расових нинішнього населеня Європи, але й сі вистають цілковито. Стверджують вони ті висновки, до яких довели нас досліди на живих особах що до теперішніх відносин расових первістків посеред нинішнього населеня Європи.

Приклади з передісторичних часів Франції вказують виразно, як наступило мішанє тих обох первістків на західних кінцях Європи. Брока, що перший почав слідити передісторичні часи з точки більше загального погляду, міг уже докладно схарактеризувати сю появу висловом, що короткоголова раса проникла первісну расу довгоголовця так, як вода проникає пісок.

Наведені повисше досліди в Чехії і на великій площі східної Європи вказують, що ся поява обіймає цілу Європу.

На півострові Грецьким і Італійським дані з праісторії стверджують також появу мішання рас із тою лише ріжницею, що на полудни довгоголовий первісток належить до середземноморської раси, а на півночі Європи — до раси ясного довгоголовця.

Тим способом розсліди передісторичної антропологиї стверджують цілковито остаточний висновок про відносини короткоголовця до довгоголовця, зроблений на підставі дослідів нинішніх народів в Європі. Стверджують вони, що до первісної довгоголової раси в Європі прибула зі сходу короткоголова раса, яка як клин розділила довгоголовців на дві половини: полудневу, звану нині середземноморською расою і північну, звану загально ясним довгоголовцем. Існує здогад, що короткоголовець середньої Європи стоїть правдоподібно в певній звязи споріднення з короткоголовцем середньої Азії.

Здогад сей дотикає дуже давних часів, в яких Європа була злучена з Азією за посередництвом Малої Азії, коли північно-східна частина Європи була залита морем. А оперто сей здогад на тім, що в середини Азії, де переходуєть ся до нині чистий первісний тип азийський, розходять ся промісно напрямі, в яких сей тип розливав ся на всі боки, перемішуючись зі сусідніми расами, затрачуючи свої прикмети в міру віддалюваня від свого осередка і в міру помішаня з сусідніми расами.

Ту звязь середно-азийського типу з сусідніми расами в західнім напрямі через Малу Азію можна слідити по цитованій праці проф. Гамі: в Африці — аж до Альжіру, в Європі — аж до півострова Балканського. Здогад про звязь середно-європейської раси з середно-азийським типом є лише гіпотезою, що дотикає дуже давніх епох.

Людський ум з природи своєї стремить до розвязки найбільше віддалених загадок; тому то нинішня антропология передісторична робить здогади, що дотикають іще старших епох, а власне що до відносин у загалі короткоголового і довгоголового типу на нашій півкулі. Опираючись на розміщеню трьох головних прикмет расових чоловіка, на формі чашки, очних долинок і формі перерізу волося, сформуловано відповідь на те питанє так: „Європейська раса займає посереднє місце між африканським і середно-азийським типом. Ціхи африканського типу: довга голова, продовжені орбіти і плоска форма перерізу волося; ціхи середно-азийського типу: кругла чашка, круглі орбіти, кругла форма перерізу волося; Євросець під кожним зглядом займає посереднє становище: чашка, форма очних ям і перерізу волося — овальні. Численні кладовища неолітичні в Європі дали окази, що мусять

уважати ся за переходові форми, посередні між європейськими типами з одного, і африканським з другого боку".¹⁾

Повисша гіпотеза насуваєть ся з конечности, але повтаряємо, що вона дотикає так далекої епохи, що при нинішнім стані знаня не можна на неї вимагати доказів. Опираєть ся вона на порівнанню трьох, але за те першорядних расових прикмет чоловіка.

(Конець буде).

З польського переклав В. Т.

¹⁾ Bibliothèque évolutionniste, publiée sous la direction de H. de Vari-